

РФ щодо права суду касаційної інстанції відмовляти засудженому, який утримується під вартою, брати участь у розгляді судом його касаційної скарги¹, Верховний Суд РФ почав використовувати телекомунікаційні технології. За їх допомогою засуджений з будь-якого регіону Росії може брати участь у судовому розгляді його касаційної скарги (для цього телекомунікаційною апаратурою обладнано два зали Верховного Суду та дві спеціальні камери у пересильному СІЗО № 3 м. Москви)².

Таким чином, важливими напрямками реформування судових і правоохоронних органів у частині забезпечення ефективного судового контролю за правомірністю порушення кримінальної справи та попередження порушення прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб є:

— створення, постійне доповнення та безперебійне функціонування єдиного інформаційного простору органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, експертних установ, судів, правозахисних організацій, що дозволятиме одержувати необхідні дані в реальному часі за горизонтальним і вертикальним напрямками взаємодії;

— розбудова ІТ-інфраструктури правоохоронних і судових органів світового рівня шляхом регулярної оптимізації та модернізації програмного й апаратного забезпечення на основі використання новітніх інформаційних технологій та інших сучасних здобутків науково-технічного прогресу.

В. М. Шевчук, доцент кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦІЙ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Розглянуто актуальні питання, які стосуються функцій тактичних операцій, запропоновано їх класифікацію. Увагу акцентовано на системному характері функцій тактичних операцій, їх взаємозв'язку та взаємодії, що забезпечує оптимізацію процесу розслідування.

Рассмотрены актуальные вопросы, касающиеся функций тактических операций, предложена их классификация. Внимание акцентировано на сис-

¹ Див.: Определение Конституционного Суда РФ «По делу о проверке конституционности части второй статьи 335 УПК РСФСР в связи с жалобой гражданина М. П. Баронина» от 10 декабря 1998 г. № 27-П [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://law7.ru/base77/part7/d77ru7220.htm>.

² Див.: *Авербух В.* Из кинозала суда. Рассмотрение дел ускорят мониторы в тюремных камерах / В. Авербух // Известия. — 2000. — 11 июля. — № 126.

темном характере функций тактических операций, их взаимосвязи и взаимодействии, что обеспечивает оптимизацию процесса расследования.

У теорії криміналістики проблема дослідження системного характеру функцій тактичних операцій і їх класифікації залишається дискусійною. У криміналістичній літературі ці питання розглядаються дещо фрагментарно або в порядку поставлення проблеми. Тому розроблення й дослідження зазначених питань – один із найпріоритетніших напрямів дослідження криміналістичної теорії тактичних операцій.

Система функцій тактичних операцій являє собою багатоаспектне утворення, досить складну систему, яка визначає сукупність функцій, що виконуються при реалізації цих тактичних засобів. На перший погляд здається, що функції тактичних операцій настільки багатогранні, що не піддаються систематизації та класифікації. Насправді ж такий висновок є хибним. Ілюзію безкінечної множинності видів створює множинність систем, які надають функціям індивідуальної неповторності¹. Тому тактичні операції за сферою, напрямками тактичного впливу та діапазоном застосування в процесі розслідування злочинів є багатофункціональними організаційно-тактичними засобами здійснення досудового розслідування, які ефективно використовуються для вирішення окремих тактичних завдань і мають багатофункціональне призначення, зумовлене слідчою ситуацією й функціональною спрямованістю системи слідчих, оперативно-розшукових, організаційних, профілактичних та інших дій.

Отже, вважаємо, що функціям тактичних операцій притаманний системний характер. Це означає як те, що функції тактичних операцій у цілому мають ознаки єдності, узгодженості та диференціації, так і те, що кожна окрема функція чи підфункція – це визначена, просякнута внутрішньою єдністю й цілеспрямованістю система видів діяльності, впливу та призначення тактичних операцій. Системність функцій останніх вбачається передусім у їх єдності, яка зумовлена взаємозв'язками і взаємозалежностями між функціями як елементами системи розслідування. На підставі аналізу системи функцій тактичних операцій можна зробити висновок про те, наскільки ефективно реалізується тактична операція, які завдання можна вирішити завдяки проведенню тієї чи іншої тактичної операції, які функції досягли своєї мети, а які – ні, та взагалі які ефективність і цінність обраної тактичної операції.

Дослідження й розроблення системи функцій тактичних операцій передбачають урахування положень теорії систем і системного аналізу, які створюють умови для структурно-функціонального аналізу². У зв'язку

¹ Див.: Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособ. / Ю. П. Сурмин. — К.: МАУП, 2003. — С. 132-137.

² Див.: Анохин П. К. Узловые вопросы функциональной системы / П. К. Анохин. — М.: Наука, 1980. — 198 с.; Судаков К. В. Функциональная система / К. В. Судаков // Вопросы философии. — 1984. — № 10. — С. 73-78; Сурмин Ю. П. Вказ.

з цим ключовим є те, що між структурою системи та її функціями існує певний закономірний зв'язок. Це слушно відмічає Ю. Г. Марков: «Функції, якою б не була їх природа, можна реалізувати лише у структурі»¹. На це звертає увагу й В. Г. Афанасьєв, відмічаючи, що функції, притаманні системі та її компонентам, причому функції системи є інтегрований результат функціонування компонентів, які її утворюють. Крім цього, важливим у теорії систем є положення про функціональну залежність у системі, яке визначає основні напрями функціонування аналізу. Функціональна залежність має місце між окремими компонентами даної системи; між компонентами й системою в цілому; між системою в цілому та іншою, більш широкою системою, компонентом якої вона виступає².

У теорії систем і системного аналізу виділяють таку типологію функцій системи: 1) за ступенем впливу на зовнішнє середовище та характером взаємодії з іншими системами: а) пасивні, б) обслуговуючі, в) протистояння, г) поглинання, ґ) перевтілення, д) адаптивні; 2) за складом: а) прості, б) складні; 3) за характером вияву: а) явні, б) латентні; 4) за змістом: а) цільові, б) рольові; в) діяльнісні; 5) за характером часової детермінації: а) тимчасові, б) постійні; 6) за ставленням до системи: а) зовнішні, б) внутрішні; 7) за характером дії: а) неперервні, б) дискретні; 8) за наслідками для системи: а) позитивні, б) нейтральні, в) дисфункції; 9) за траєкторією реалізації: а) лінійні, б) нелінійні; 10) за кількістю змінних: а) з однією змінною, б) з декількома змінними³. Очевидно, що далеко не всі наведені підстави та різновиди функцій системи можуть бути застосовані при розробленні класифікації функцій тактичних операцій. Разом з тим ця класифікація виступає теоретичним підґрунтям дослідження, аналізу й побудови системи функцій тактичних операцій.

Крім цього, на наш погляд, у цьому напрямі необхідно враховувати наукові розробки в криміналістичній літературі стосовно класифікації функцій тактичних засобів (тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій). У зв'язку з цим заслуговують на увагу дослідження різновидів і системи функцій тактичних прийомів. Так, В. Ю. Шепітько поділяє функції тактичних прийомів на: загальні (які виходять за рамки ізольованої дії, характерні для низки процесуальних дій) і окремі (притаманні внутрішньому змісту окремої такої дії); основні (які мають переважаюче значення в тій чи іншій процесуальній дії) і додаткові (які є не головними, а такими, що набувають другорядного значення)⁴.

праця. — С. 132–137; *Афанасьєв В. Г.* Системность и общество / В. Г. Афанасьєв. — М. : Политиздат, 1980; *Марков Ю. Г.* Функциональный поход в современном научном познании / Ю. Г. Марков. — Новосибирск : Наука, 1982. — С. 19 та ін.

¹ *Марков Ю. Г.* Вказ. праця. — С. 19.

² Див.: *Афанасьєв В. Г.* Вказ. праця. — С. 131, 133.

³ Див.: *Сурмин Ю. П.* Вказ. праця. — С. 132–137.

⁴ Див.: *Шепітько В. Ю.* Функциональная направленность тактических приемов при производстве следственных действий / В. Ю. Шепітько // Проблемы законности. — 2007. — Вип. 85. — С. 140–144; *Його ж.* Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. — Х. : Харків юрид., 2007. — С. 65.

А. В. Дулов пропонує досить розгалужену класифікацію функцій тактичних операцій. При цьому він зазначає, що вони можуть різнитися за: 1) ступенем формалізації (попередньо суворо визначеною послідовністю, характером дій чи можливістю самостійного обрання варіанту рішення залежно від оцінки ситуації); 2) ступенем професійної зумовленості (необхідністю мати певні професійні знання й навички для виконання функцій); 3) ступенем процесуальної зумовленості. Якщо при проведенні слідчої дії усі функції процесуально регламентовано, то у тактичній операції такого немає; 4) змістом дій: безпосереднє проведення дій, контроль за їх проведенням, організація дій інших осіб, забезпечення цих дій, надання допомоги та ін.¹

Вважаємо, що така класифікація не є досить чіткою, охоплює далеко не всі вияви функцій тактичних операцій, у ній відсутні єдині логічні підстави для класифікації розглядуваних функцій. Крім цього, використання пропонуваної класифікації не дає можливості повною мірою виявити й дослідити всю багатогранність та багатоаспектність функціонального призначення тактичних операцій і на цій основі сформуувати повноцінну криміналістичну класифікацію досліджуваних функцій та їх систему.

І. М. Комаров, на наш погляд, слушно акцентує увагу на внутрішніх і зовнішніх виявах функцій тактичних (криміналістичних) операцій, зокрема: 1) внутрішня організація процесу пізнання на основі тактичних операцій пов'язана з їх формами, тобто структурами змісту, законами їх побудов, способами зв'язків їх компонентів; 2) регулювання процесу пізнання або впливу, зміни та вирішення слідчих ситуацій у досудовому провадженні на основі застосування тактичних операцій пов'язані з їх змістом, тобто компонентами систем, структур, які характеризують склад таких операцій². Наведений підхід кореспондується з положеннями теорії систем і системного аналізу та поділом функцій системи на внутрішні й зовнішні³. Крім цього, дане положення застосовується в теорії держави та права, відповідно до якої спрямованість діяльності держави на вирішення внутрішніх чи зовнішніх завдань слугує критерієм поділу функцій на внутрішні й зовнішні⁴.

¹ Див.: Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. — Мн.: Изд-во БГУ, 1979. — С. 128, 49–96.

² Див.: Комаров И. М. Криминалистические операции в досудебном производстве : монография / И. М. Комаров. — Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2002. — С. 134–135.

³ Див.: Сурмин Ю. П. Вказ. праця. — С. 134–137; Казиев В. М. Введение в анализ, синтез и моделирование систем : учеб. пособ. / В. М. Казиев. — [2-е изд.]. — М. : Интернет-ун-т информационных технологий; БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. — С. 26 та ін.

⁴ Див.: Загальна теорія держави і права : підручник / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2009. — С. 89–95; Актуальні проблеми теорії держави та права. — Ч. І. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / [С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Легуша та ін.]. — [2-е вид., стереотип.]. — К. : КНТ, 2008. — С. 116–125 та ін.

Отже, виходячи з наведеного, за положеннями й відносинами функцій у тактичній операції їх можна класифікувати на: а) внутрішні (регулюють процеси всередині системи, притаманні внутрішньому змісту окремої тактичної операції); б) зовнішні (орієнтовані на реалізацію цілей системи, взаємодію з об'єктами впливу та слідчими ситуаціями). Вони відбивають вияви властивостей, ролі й функціонального призначення тактичних операцій, які спрямовані на вирішення окремих тактичних завдань, ситуаційно зумовлені та пов'язані з об'єктами впливу та відображують основні напрями діяльності в процесі застосування таких тактичних засобів під час розслідування злочинів.

Під *внутрішніми функціями* слід розуміти найважливішу умову зовнішнього функціонування тактичної операції, за якої вияв цілого забезпечується відображенням та існуванням його частин (структурних компонентів), тобто це спосіб взаємодії частин, компонентів усередині цілого. У внутрішній структурі тактичної операції між компонентами, що становлять її зміст і форму, відбуваються різні кореляції, взаємозалежності, взаємозумовленості цілей, завдань, ролі та призначення таких тактичних засобів, що призводить до мобілізації системи, вимагає постійного регулювання елементів, взаємозв'язків між ними тощо.

У зв'язку з цим І. М. Комаров слушно зауважує, що уявлення про внутрішню організацію процесу пізнання на основі тактичних (криміналістичних) операцій пов'язані з їх формами, тобто структурами змісту, законами їх побудов, способами зв'язків їх компонентів. Вони визначаються кримінально-процесуальними формами, тобто умовами, послідовністю, порядком здійснення процесуальних дій і закріпленням їх у правових актах, а також деякими організаційними непроцесуальними формами взаємодії учасників тактичних операцій¹. В. І. Шиканов також звертає увагу на внутрішні вияви тактичних операцій, відмічаючи, що, крім змісту, тактичні операції як системи вмотивованих, погоджених, цілеспрямованих і таких, що управляються дій (видів діяльності) мають свою внутрішню структуру. Структурні елементи кожної тактичної операції характеризують її об'єктивний зміст і суб'єктивне сприйняття цього змісту особами, які здійснюють тактичну операцію². Внутрішня структура тактичних операцій зумовлює існування та взаємодію їх внутрішніх функцій, які забезпечують умови функціонування й можливості реалізації зовнішніх функцій розглядуваних тактичних засобів.

Різновидами внутрішніх функцій тактичних операцій можуть бути такі: 1) *розпорядча* (полягає в тому, що тактична операція має у своєму розпорядженні певні структурні компоненти, комплекс слідчих, оперативно-розшукових, організаційних та інших дій, визначає їх місце у структурі операції, встановлює певний порядок і послідовність їх виконання); 2) *ко-*

¹ Див.: Комаров І. М. Вказ. праця. — С. 134–135.

² Див.: Шиканов В. І. Информация к тактической операции «Атрибуция трупа»: учеб. пособ. / В. И. Шиканов. — Иркутск: Иркут. гос. ун-т, 1975. — С. 21–25.

ординації та погодження (завдяки таким функціям здійснюються узгоджені спільні дії компонентів тактичної операції, спрямовані на вирішення окремого тактичного завдання, погоджене й скоординоване виконання комплексу слідчих та інших дій, а також відбуваються узгодження й зведення до відповідності взаємозв'язку між компонентами, діями та заходами тактичної операції, встановлення контакту між суб'єктами її проведення тощо); 3) *субординації та підпорядкування* (виражають систему підпорядкування, залежності одного компонента тактичної операції, її дії або заходу від інших, а також визначають розподіл між компонентами тактичних операцій субординаційних відносин і взаємозв'язків, підпорядкованих та ситуаційно обумовлених окремими проміжними тактичними завданнями); 4) *контролююча* (здійснює перевірку, контроль відповідності структурних компонентів тактичної операції певним тактичним завданням, необхідних для їх вирішення в тій чи іншій слідчій ситуації, а також забезпечує їх відповідність моральним засадам кримінального судочинства й додержання принципів побудови та реалізації тактичних операцій); 5) *цілепоглинаюча* (визначає цілі функціонування й розвитку системного утворення «тактична операція» та її окремих компонентів, підпорядкованих вирішенню окремих тактичних завдань розслідування й взагалі встановленню істини у справі).

Слід зазначити, що існування й реалізація внутрішніх функцій тактичних операцій забезпечуються самою природою системи, сутністю та призначенням тактичної операції, їх механізмом функціонування. У самій тактичній операції відбуваються її внутрішня організація й регуляція. Найважливіша роль внутрішніх функцій розглядуваних тактичних засобів полягає в тому, що вони забезпечують необхідну для функціонування внутрішню динаміку системи «тактична операція» і функціонально визначають її як високораціональну, оптимальну й ефективну.

Зовнішні функції тактичних операцій, їх поняття, розуміння базуються на положеннях функціонального аналізу та розумінні такої категорії, як «зовнішні функції системи»¹. Вони являють собою активні, спрямовані впливи системи на зовнішнє середовище для досягнення поставлених цілей. Зовнішні функції відображають стійкі реакції системи на середовище та взаємозв'язки між ними, забезпечують зовнішні результати системи. Вони орієнтовані на реалізацію цілей системи, взаємодію із зовнішнім середовищем і вплив на них.

Таким чином, зовнішні функції тактичних операцій відображують яви властивостей, ролі та функціонального призначення тактичних операцій, спрямованих на реалізацію цілей розслідування, вирішення окремих тактичних завдань, ситуаційно зумовлених і пов'язаних з об'єктами впливу та являють собою основні напрями діяльності в процесі застосування таких тактичних засобів під час розслідування злочинів. Вони забезпечують зовнішні результати реалізації тактичної операції, її вплив на слідчу ситуацію з метою зміни її на краще або вирішення взагалі.

¹ Див.: Сурмин Ю. П. Вказ. праця. — С. 132–137.

Характерними ознаками зовнішніх функцій виступають: а) стійкість та стабільність (коли система «тактична операція» постійно виявляє себе); б) *спрямованість* (функції обов'язково на щось спрямовані, зокрема на вирішення тактичних завдань); в) взаємодія із слідчою ситуацією й об'єктами впливу (розуміння функції зводиться не тільки до її впливу на слідчу ситуацію, відбуваються тісна взаємодія та взаємозв'язок функції й об'єкта впливу); г) активність та цілеспрямованість (функціонування – це вияв активності системи в досягненні цілі, а функції завжди цілеспрямовані).

Зовнішні функції тактичних операцій бувають декількох видів. Підставами класифікацій можуть бути:

1) за ступенем узагальнення й основними напрямками діяльності: а) загальні, які виходять за рамки ізольованої дії, характерні для комплексу процесуальних і непроцесуальних дій, відображують основні напрями діяльності в процесі проведення тактичної операції, роль і призначення таких тактичних засобів в процесі розслідування злочинів. До загальних функцій тактичних операцій можна віднести: пізнавальну, прогностичну, регулятивну, організаційну, конструктивну, комунікативну, пошукову, профілактичну; б) окремі, які являють собою відбиття, диференціацію (розділення та розчленування) тих чи інших загальних функцій, пов'язаних зі специфікою тактичної операції, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань і зумовлених слідчою ситуацією. Так, під час проведення тактичної операції «Перевірка алібі підозрюваного»¹ загальні функції цих операцій (пізнавальна, комунікативна, прогностична та ін.) виявляються в таких окремих функціях, як діагностування неправдивого алібі²; викриття неправдивої заяви про алібі; встановлення обмови інших осіб; спонукання та стимулювання до давання правдивих показань; виявлення й збирання інформації, яка підтверджує або спростовує алібі підозрюваного; встановлення та підтримання психологічного контакту з різними категоріями учасників процесу розслідування; виявлення й викриття злочинця тощо. У процесі проведення тактичних операцій: «Груповий обшук», «Початковий – повторний обшук», «Обшук – затримання», «Припущення обшуку з негативним

¹ Див.: *Тіщенко В. В.* Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тіщенко. — Одеса : Фенікс, 2007. — С. 210, 211; *Шепітько В. Ю.* Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз). — С. 180; *Постіка І. В.* Загальні положення тактичної операції «Встановлення алібі» / І. В. Постіка // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів. — К., 1996. — С. 70–79; *Кузьмічов В. С.* Алібі у розкритті злочинів / В. С. Кузьмічов, В. В. Юсупов. — К. : КНТ, 2007. — С. 56–109; *Кручинина І. В.* Алиби. Теоретические проблемы и их прикладное значение в уголовном судопроизводстве / И. В. Кручинина, В. И. Шиканов. — Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1992. — С. 144–158.

² Див.: *Юсупов В. В.* Ознаки неправдивого алібі та їх діагностика / В. В. Юсупов // Правове забезпечення діяльності міліції : історія, сучасні проблеми, міжнародний досвід : зб. наук. праць НАВСУ. — К. : Атіка, 2006. — С. 57–65.

результатом»¹ їх загальні функції (пошукова, конструктивна, організаційна та ін.) можуть виявлятися в окремих функціях, зокрема таких, як встановлення психологічного контакту з особою, що обшуковують, і одержання від неї пошукової інформації; усунення протидії особи, що обшуковують; визначення добровільності видачі об'єктів обшуку; стимулювання до спілкування особи, що обшукується; координації слідчо-оперативних (пошукових) груп² тощо.

2) за обсягом функцій тактичних операцій їх можна поділити на основні (які мають переважне значення в тій чи іншій тактичній операції) і додаткові (які є не основними, виконують додаткову роль, тобто набувають другорядного значення). Так, у тактичних операціях «Пошук прихованих цінностей»³, «Пошук майна»⁴ основною функцією виступає пошукова, а додатковою можна вважати функцію забезпечення відшкодування матеріального збитку. У процесі проведення тактичної операції «Профілактика»⁵ основними функціями є профілактична, пізнавальна, конструктивна, прогностична та ін., а додатковими можуть бути організаційно-управлінська, техніко-профілактична, виховна⁶ тощо. У тактичній операції «Виявлення та викриття неправди у показаннях підозрюваного» основними функціями тактичних операцій виступають пізнавальна, комунікативна, регулююча та ін., спрямовані на виявлення й викриття неправдивої інформації, а додатковими – виховна, встановлення та підтримання психологічного контакту, корекції поведінки підозрюваного і под.

3) за характером часової ознаки (детермінації): а) тимчасові (виконуються системою епізодично, на певному етапі розслідування). Так, під час

¹ Див.: Шепитько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями : монография / В. Ю. Шепитько. — Х. : НЮАУ, 2000. — С. 41–44, 63; Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. Ф. Денисюк. — Х., 1999. — С. 9; Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) : монографія / С. Ф. Здоровко. — Х. : Гриф, 2004. — С. 22, 23.

² Див.: Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий. (Тактико-криминалистический анализ) : науч.-практ. пособ. / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. — Х. : Консум, 1999. — С. 126–131.

³ Див.: Дулов А. В. Виды тактических операций / А. В. Дулов // Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Крылова, А. И. Бастрыкина. — М. : Дело, 2001. — С. 442–444.

⁴ Див.: Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. — Х. : Консум, 1999. — С. 155.

⁵ Див.: Дулов А. В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А. В. Дулов. — Мн.: Изд-во Университетское, 1985. — С. 145, 146; Шевчук В. М. Тактична операція «Профілактика»: проблеми розробки та застосування у слідчій діяльності / В. М. Шевчук // Вісн. Акад. правов. наук України. — 2009. — № 2 (57). — С. 209–218.

⁶ Див.: Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — С. 91.

проведення тактичної операції «Перевірка алібі підозрюваного» можуть мати місце функції діагностування неправдивого алібі, встановлення обмови інших осіб, виявлення й викриття злочинця тощо. Після вирішення зазначених тактичних завдань названі функції тактичних операцій припиняють своє існування. У зв'язку з цим А. В. Дулов слушно зауважує, що «багато функцій можуть бути реалізовані у процесі операції з розривом у часі, повторюватися декілька разів у різних умовах»¹; б) постійні (виконуються системою постійно, протягом певного або всього процесу розслідування). Наприклад, профілактична функція, пов'язана з реалізацією тактичної операції «Профілактика», має довготривалий характер і здійснюється протягом всього процесу розслідування. Такі операції можна віднести до «наскрізних», довготривалих тактичних операцій, які проводяться протягом декількох етапів розслідування²;

4) за складом функцій: а) прості (у них виділяються окремі функціональні компоненти, тактична операція виконує одну основну функцію й декілька додаткових); б) складні (містять декілька компонентів, тактична операція виконує декілька основних функцій і різні додаткові);

5) за змістом функцій: а) цільові (в їх основі лежать цілі, які стоять перед системою, тактичні завдання, вирішення яких вимагає процес розслідування). При розслідуванні злочинів слідчий вирішує декілька видів завдань: 1) з визначення джерел інформації; 2) з організації слідчих і оперативно-розшукових дій; 3) з координації діяльності; 4) з економізації процесуальних зусиль і визначення строків розслідування; 5) з організації профілактичних заходів та ін. Виходячи з цього, слідчий у процесі їх вирішення реалізує цільові функції³, спрямовані на встановлення фактів, які мають значення для розслідування, шляхом вирішення окремих проміжних завдань за допомогою тактичних операцій. Залежно від мети функцій тактичних операцій можуть бути спрямовані: а) на збирання інформації по справі, що розслідується (тактична операція «Збирання інформації»); б) на пошук відсутніх джерел криміналістичної інформації (тактична операція «Пошук»); в) на забезпечення фіксації зв'язків і відносин певної особи з об'єктами, які є елементами структури злочину (тактична операція «Затримання хабарника з речовини доказом»); г) на перевірку одержаної по справі

¹ Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. — Мн. : Изд-во БГУ, 1979. — С. 128.

² Див.: Драпкин Л. Я. Особенности информационного поиска в процессе расследования и тактика следствия / Л. Я. Драпкин // Проблемы повышения эффективности предварительного следствия : тезисы науч.-практ. конф. — Л. : След. управление Прокуратуры СССР, 1976. — С. 54, 55; Дулов А. В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами. — С. 146; Шевчук В. М. Вказ. праця. — С. 209–218.

³ Див.: Юридична психологія : підручник / [Д. О. Александров, В. Г. Андрюсюк, Л. І. Казміренко та ін.] ; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. — К. : КНТ, 2007. — С. 204–208.

інформації (тактична операція «Перевірка зв'язків потерпілого»); г) на припинення злочину, що готується або вчинюється, а також на попередження злочинної діяльності (тактична операція «Руйнування злочинної групи або організації»); д) на проведення комплексних операцій, які включають завдання інших видів тактичних операцій («Викриття обвинуваченого»);

б) ролі (ролі, які виконують система, учасники проведення тактичних операцій). А. В. Дулов зазначає, що у структурі операції виокремлення функціональної підструктури забезпечує глибоке вивчення проблем взаємодії між різними особами, які беруть участь у проведенні тактичної операції. Кожний тактичний засіб реалізується через дії людей – функції при проведенні тактичної операції². Функції ж інших учасників процесу розслідування мають більш диференційований характер. Вони можуть бути: а) пасивними й активними; б) основними й додатковими; в) простими та складними; г) усвідомленими та неусвідомленими; ґ) локальними й такими, що розвиваються; д) координованими та дезорієнтованими³. Вважається доцільним побудувати структуру тактичних операцій так, щоб найбільша кількість її учасників наділялася функціями не тільки проведення дій, а й прийняття рішень, правильність яких уже контролюється слідчим, котрий має право погодитися з запропонованим рішенням чи прийняти інше. Такі учасники тактичних операцій, як оперативні працівники, посадові особи ревізійних, інспекторських служб, повинні повністю зберігати можливість приймати рішення в межах виконуваних ними функцій, що не знімає зі слідчого як керівника усієї операції обов'язку контролювати їх, оцінювати з урахуванням ситуації та вносити (у необхідних випадках) зміни в прийняті рішення. Тактичні операції відрізняються тим, що опосередковані зв'язки між різними суб'єктами, котрі виконують функції, як правило, пов'язуються і з безпосередніми зв'язками між ними. Суб'єкти, які виконують певні функції, за наказом свого безпосереднього керівництва у той самий час обов'язково вступають у взаємовідносини зі слідчим та іншими учасниками тактичних операцій⁴;

в) діяльнісні (напрями діяльності системи, види діяльності щодо розслідуваних злочинів шляхом проведення тактичних операцій). Вони відображають основні напрями діяльності в процесі проведення тактичної

¹ Див.: *Чебуренков А. А.* Основы теории расследования : монография / А. А. Чебуренков. — М.: Юрлитинформ, 2010. — С. 82; *Криміналістика : учеб. пособ.* / [А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.] ; под ред. А. В. Дулова. — Мн. : НКФ «Экоперспектива», 1996. — С. 401–410.

² Див.: *Дулов А. В.* Тактические операции при расследовании преступлений. — С. 92–96.

³ Див.: *Андросюк В. Г.* Психологія слідчої діяльності: навч. посібник / В. Г. Андросюк, О. М. Корнев, О. І. Кудерміна ; за заг. ред. Л. І. Казміренко. — К. : Правова єдність, 2009. — С. 12–13.

⁴ Див.: *Дулов А. В.* Тактические операции при расследовании преступлений. — С. 128.

операції, роль та призначення таких тактичних засобів у процесі розслідування злочинів. До таких функцій тактичних операцій можна віднести: пізнавальну, прогностичну, регулятивну, організаційну, конструктивну, комунікативну, пошукову, профілактичну. Вони і є загальними функціями.

Слід зазначити, що всі названі функції тактичних операцій є важливими. Усі вони повинні бути реалізовані як у теорії, так і в практиці розслідування злочинів у процесі проведення тактичних операцій. Разом з тим одні з них можуть бути реалізовані в першу чергу, інші – в процесі функціонування тактичних операцій при здійсненні цих першочергових функцій.

Запропонована класифікація функцій тактичних операцій є рухомою, вільною, відкритою системою, де всі її елементи, підстави можуть одночасно розглядатися з позиції відображення у ній різних закономірностей, і кожна функція знаходить своє місце в процесі підготовки та реалізації тактичних операцій у тих чи інших слідчих ситуаціях. Тому розглянуті підстави класифікації функцій тактичних операцій не виключають, а доповнюють чи продовжують одна одну. При цьому неможливо чітко пов'язати ту чи іншу функцію тактичної операції з одним певним елементом класифікації, оскільки тактичні операції можуть залежно від конкретних завдань розслідування змінювати свою структуру, зміст, сферу застосування та умови реалізації, а їх елементи постійно взаємодіють між собою, утворюючи внаслідок цього нові зв'язки й тактичні конструкції.

Досліджені функції становлять систему функцій тактичних операцій, тобто єдиний цілісний комплекс явищ (самих функцій) і процесів (зв'язків між ними), що відображає суттєві сторони, природу, сутність та функціональне призначення розглядуваних тактичних засобів. Системність функцій тактичних операцій вбачається передусім у їх єдності. Основний сенс існування системи функцій тактичних операцій, ролі та призначення їх у слідчій діяльності з вирішення окремих проміжних завдань полягає не в самоцілі, а лише у єдності, яка зумовлена взаємозв'язками і взаємозалежностями між функціями як елементами системи розслідування.

Таким чином, діяльність щодо розслідування злочинів шляхом реалізації тактичних операцій – це не хаотичний набір функцій, а система, якій притаманні єдність і цільність, що відображаються у внутрішніх виявах структурних компонентів, зв'язків, відносин і зовнішніх напрямках проведення тактичних операцій. Заслужують на увагу не тільки розмежування, виокремлення окремих функцій, а й їх взаємодія. Тому функціональне призначення тактичних операцій слід розглядати як систему функцій, які перебувають у взаємодії, взаємозв'язку, що забезпечує оптимізацію та ефективність процесу розслідування.